

igazgatását közös érdekű ügyként értelmezzük, megálapítható a magyar delegáció hatáskörének a kiszélesedése. Az osztrák delegáció hatásköre pedig az osztrák kiegészítő törvényben foglaltakhoz képest csökkent. Rámutatott továbbá arra a tényre is, hogy ezek az igazgatási jogszabályok nem Bosznia-Hercegovina, hanem Ausztria és Magyarország számára alkottak normákat.

Ezt követően a bíráló bizottság zárt ülése és a határozathozatal következett. A bíráló bizottság a disszertáció alapján Szabó Szilárdnak summa cum laude minősítéssel javasolta a PhD-fokozat odaítélését az Egyetemi Doktori Tanács számára. A határozat

meghozatalának háttéréről Szabó István titkár elmondta, hogy a tárgyalat térségben nemrég lezajlott eseményeknek szomorú aktualitása van, ami fontossá és szükségessé teszi a történelmi előzmények kutatását is. Szabó Szilárd a szakirodalom alapos áttanulmányozása után lényegre törő téziseket állapított meg, amelyek megfelelnek a PhD-értekezéstől elvárt újszerűség, eredetiség követelményeinek is.

Lehotay Veronika

¹ Mezey Barna opponensi véleményét alább közöljük. (A szerk.)

I. A dualista állam külpolitikájának jellegzetes „állatorvosi lova” lett Bosznia-Hercegovina, melynek történetében visszatükröződtek a hatalmi pozícióváltások csakúgy, mint a diplomáciai erőcsoportok harcai. A Monarchia déli határain, a balkáni érdekszférában is érezhető, s a monarchia külpolitikáinak figyelmét ébren tartó, erőteljes átrendeződés indult meg. A Török Birodalom által elfojthatatlannak tűnő balkáni válságok, a hercegovinai és a balkáni felkelés aktivizálta a dinamikus terjeszkedésre számító cári Oroszországot, s az 1870-es évek végére kialakultak a török–oroszháború feltételei. A monarchia külpolitikáját ugyanakkor ellehetetlenítette az összetettségéből eredő érdeellentétek egymást kioltó hatása. A főként magyarok által képviselt, de a lengyelek által is támogatott oroszellenesség megbicsaklott a délszlávok és a csehek oroszbarátságán és az osztrák–németek semlegességet eredményező érdektelenségén. Ezzel elmaradt az Andrássy Gyula által folyamatosan szorgalmazott aktív részvétel, s helyette a németektől is támogatott „osztokodási politika” a tehetetlen monarchikus diplomácia számára a semlegesség fejében Bosznia-Hercegovina megszállásának ígéretét juttatta (1877. január, budapesti konvenció).

Az orosz katonai sikerek újabb esélyt kínáltak Andrássy háborús politikájának sikerre viteléhez (a hatalmi egyensúly stabilizálása miatt angol szövetség, katonai és pénzügyi támogatás birtokában kijutás a déli tengerekre), ez azonban újabb kudarchoz vezetett, az aktív háborús politika újfent megbukott a Monarchia vezető köreinek külpolitikai egyetértése hiányában. A magyarok aktív oroszellenessége jegyében kezdeményezte berlini kongresszus többek között biztosította az Osztrák–Magyar Monarchiának Bosznia-Hercegovina és a novibazári szandzsák okkupációját. A katonai megszállás rendkívüli gazdasági (közel kétszáz ezer katona mozgósítása és bevetése) és jelentős életáldozattal (hét és fél ezer halott) járt, ráadásul kiélezte a Monarchia belső politikai ellentéteit is. A jelentős területek Magyarországot erősítő hatása nyomban kiváltotta az osztrák zóna nyugtalanságát. Nem véletlenül lett kormányzója az okkupált területeknek a közös pénzügyminiszter, akinek egyben hivatása lett az

Annexió, okkupáció vagy cesszió?

Szabó Szilárd:

A magyar büntetőjog rendszere. Bosznia-Hercegovina közjogi viszonya Ausztriához és Magyarországhoz 1979 és 1918 között című PhD-disszertációjáról*

egyensúlyok biztosítása is. De a paritás kérdésénél is jelentősebb volt a megszállás ellen tiltakozó lakosság ellenállása, a felkelések sorozata, a szláv nemzeti törekvések „beemelése” a Monarchia keretei közé, melyet tetézt a Monarchia ellen forduló délszláv mozgalmak ellenszenvé. Az eredmény az okkupációs válság, amelynek egyik következménye az osztrák kormány bukása, Andrássy tekintélyének és népszerűségének elenyészése és a Tisza-kormány lemondása lett. Végül is hatalmas, évtizedes erőfeszítések, anyagi áldozatok, infrastrukturális állami beruházások révén sikerült nyugalmat hozni a Monarchia ezen legelmaradottabb részébe.

A századfordulós fegyverkezési versenyben látványosan lemaradó Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai eljelentéktelenedését fokozta a nagyhatalmak érdektelenné váló megítélése a Balkánról, amely a gazdaságpolitikai megfontolások okán más irányba fordult. A pángermán és magyar függetlenségi törekvések, a szláv mozgalmak miatt megbénult monarchikus külpolitika így a balkáni status quo megőrzésére törekedett. A trializmus terveivel operáló Aehrenthal külügyminiszter szorgalmazására 1908-ban a Monarchia annektálta a korábban megszállt területeket, ami Szerbia heves reakcióját váltotta ki, nem is beszélve az antant érdeklődésének megerősödéséről. A történeti szakirodalom

nem véletlenül ír arról, hogy az annexió a Monarchia külpolitikájának legnagyobb kudarcává lett.

Korántsem beszélhetünk tehát a Monarchia történetének perifériális kérdéséről, amikor Bosznia-Hercegovina és a dualista konstrukció közjogi viszonyáról szólunk. Ezzel az okkupációval és az annexióval kapcsolatos közjogi kérdésekkel foglalkozik doktori disszertációjában Szabó Szilárd, izgalmas tablót festve a tartomány nemzetközi jogi státusáról, a közjogi stabilizálást célzó tervekről, a tényleges igazgatás megszervezéséről, Bosznia-Hercegovina és az Osztrák–Magyar Monarchia negyvenesztendő alkotmányos és közigazgatási kapcsolatának históriájáról.

A szerző emellett nyilvánvalóan nem mehet el szólanul a keretek értelmezése mellett, vagyis azon közjogi konstrukciók elemzésére is rákényszerül, amelyek meghatározták a Monarchia alkotmányos struktúráját, Ausztria, Magyarország és a dinasztia közjogi viszonyát. Így tematikájában némiképp távolabbra tekint a közvetlen témaválasztás által elhatárolt területen.

Nyilván meghatározó szerepet játszott a témaválasztásban a 21. századra széthullott jugoszláv utódállamok sorsával kapcsolatos érdeklődés, amely persze egy teljesen eltérő kontextusban fogalmazza meg a közjogi kérdéseket, viszont a tanulmány legalábbis történelmi aktualitását mindenképpen alátámasztja.

II.

A szerző közel egy évtizede folytatja a Bosznia-Hercegovina okkupálásának és annexiójának történetébe vágó kutatásait, s publikálja eredményeit. Tucatnyi közlemény igazolja érdeklődését és széleskörű tájékozódását a kérdésben. Megalapozott véleményalkotással és összefoglaló tudománytörténeti biztonsággal alkotta meg ezt a monográfiát, amely bizonyos értelemben hiánypótló. Áttekintve ugyanis a témakörbe vágó szakirodalmat, a laikus is megállapíthatja: a kérdés korszerű jogtörténet-tudományos elemzése meglehetősen hiányos.

Legalábbis, amit a magyar jogtörténet-tudomány tud felmutatni. A szerző historiográfiai áttekintéséből világosan látható a magyar tartózkodás a kérdés elemzésében és feldolgozásában. Valójában kristálytisztán igazolja, hogy az érdemi elemző művek osztrák jogtudósok és joghistorikusok tollából származnak. Még bele sem kezd az általa feltett kérdések érdemi tárgyalásába, máris fontos megállapításhoz jut el. Az osztrák közjogi szakirodalom érdeklődésével szemben a magyar közömbösség a probléma eltérő felfogásával áll összefüggésben. Az osztrák szakírók számára az a vita tárgya, hogy a megszállt Bosznia-Hercegovina milyen viszonyban áll az osztrák birodalommal, a Gesamtmonarchieval, a Gesamtstaattal. A birodalmi alapközelítés valódi polémiaiá érlelte Lingg (Reichsland), Schneller (nemzetközi jogi kapcsolat), von Kollesberg (közös birodalmi terület), Jellinek (mellékország) között a témát. Ezzel szemben a magyar közjogi irodalom, egyfelől az okkupáció kezdeti politikai-emocionális ellenkezése okán, másfelől az osztrák–magyar viszony („a közjogi

kérdés”) ingatagsága, a Habsburgok folytonos dinasztikus befolyását és osztrák túlhatalmat vizionáló, védekező státusa miatt jellemzőbb a tartózkodó hangnem. Sommázva jellemzi Nagy Ernő 1901-es értékelése a többségi magyar megközelítést: „*Bosznia és Hercegovina nem tartozik sem Magyarországhoz, sem Ausztriához; monarchiánkkal nincsen államjogi összeköttetésben: sem personál- sem reálunióban, hanem általa megszállott tartomány*”. Vagyis katonailag okkupált terület, amely továbbra is egy másik szuverén állam, vagyis Törökország részét képezi, amely azonban részben gyakorlati okokból (képtelen a kormányzásra és a rend fenntartására), részben nemzetközi akaratból (1878, berlini kongresszus), Törökország hozzájárulásával ideiglenesen, amíg alkalmasnak nem bizonyul a belbéke fenntartására, az Osztrák–Magyar Monarchia igazgatása alá helyeztetett.

Az annexióig a magyar közjog érdemben nem foglalkozott a kérdéssel, az osztrák oldalon viszont egyre többen értelmezték át a kapcsolatrendszeret valamiféle alkotmányjogilag egységes monarchikus képletté. Tartva ennek politikai metamorfózisától is, a közjogászok (és politikusok) az alkotmányjog, az alkotmányos kapcsolatokon kívül eső (inkább nemzetközi jogi) témaként tekintettek rá. A jogtörténet, legfeljebb az ősi Ráma magyar királyok általi megszállását felidézve, előképet rajzolt. A szerző áttekintése érzékelhetővé teszi azt is, hogy még az annexió sem eredményezett izgalmas okfejtést vagy monográfiát magyar oldalon. Miközben az osztrák irányból „ömleni” kezdtek az elemzések, tudományos értékelések, a magyar szakirodalom inkább a praktikus kérdésekben (állampolgári jogviszonyok, választójog, tartományi illetőség), többnyire kisebb publicisztikákban reagált. A nem túl számos tanulmány és néhány kismonografikus feldolgozás pedig semmiféle egységes álláspontot nem tükrözött. Aligha véletlen, hogy a Bosznia-Hercegovinával kapcsolatos kortárs szakmai passzivitás a jogtörténet-tudomány későbbi érdeklődését sem keltette fel.

A feldolgozás tehát, amit Jelölt tett le az asztalra, fehér hollónak számít.

A disszertáció négy nagy tartalmi–tematikai egysége közül az első az osztrák–magyar közjogi keretek feldolgozását vállalja. Az itt sem hiányzó historiográfiai alapvetésben a szerző nehézményezi, hogy a magyar jogtörténet-tudomány adós az Ausztria és Magyarország közötti közjogi viszony elemzésével. Ehelyütt azonban ellent kell mondanunk Szabó Szilárdnak. Ha újabb monografikus feldolgozás nincsen is a közelmúlt munkái között (ő Kozári Mónikát nevezi meg egyetlenként), a dualizmus közjogi struktúráinak feldolgozása folyamatosan zajlik. Igaz, nem monumentális életműösszegésekben, de számtalan tanulmányban, folyóiratok és tanulmánykötetek lapjain. Elsősorban rész-kérdésekben, de ott szinte valamennyi jogtörténet-kutató kifejtette saját kutatási területéhez igazodó nézeteit, amelyet jól illusztrált a *Jogtörténeti Szemle* 2007/2 száma is. Kétségtelen, hogy egyfelől a téma (1865-től napjainkig tartó) rendkívüli kidolgozottsága,

másfelől az általános kutatói és szakmai érdeklődés közelebbi időpontokra (a 20. századra) fókuszálása megkérdőjelezi az újabb monografikus összefoglalás igényét. Péter Lászlónak Szabó Szilárd által vezéreltként elfogadott megállapítása, hogy ti. „az újabb irodalomban még hírmondóként sem akad magáról a 67-es kiegyezésről mélyebb, részletesebb alkotmánytörténelmi elemzés” úgy vélem némi korrekcióra szorul. Csizmadia Andor, Diószegi István, Galántai József, Gerő András, Hanák Péter, Kozári Monika, Máthé Gábor, Pölöskei Ferenc, Révész Tamás, Sarlós Béla, Somogyi Éva, Stipta István és mások monográfiái és a töméntelen mennyiségű folyóirat- és tanulmánykötet-irodalom láttán feltehető, hogy nagy merészséggel és kalandvággyal érdemes csak belevágni egy újabb összegzésbe az ismétlések gyanúja nélkül. Azzal azonban egyetértek, hogy a részkérdések tisztázásával lehet még tovább lépni. Éppen ezt bizonyítja Szabó Szilárd doktori disszertációja is.

Szabó Szilárd határozott előfeltevése szerint a Monarchia Bosznia-Hercegovinához fűződő viszonyát az osztrák–magyar közjogi viszony pontosítása nélkül nem lehet megérteni. Ennélfogva munkájának ebben a fejezetében leírni igyekeznek a Monarchia keretébe foglalt Ausztria és Magyarország helyzetét, valamint az ún. közös szervek és közös ügyek szerkezetét.

A szerző megállapítása szerint a dualista monarchia országai közötti közjogi viszonyt nem 1867 alkujta teremtette, de még csak nem is a Pragmatica Sanctio, hanem az visszanyúl az első személyében közös Habsburg uralkodóra. Úgy gondolom, ez a tétel két vonatkozásban is fokozott óvatossággal kezelendő. Egyrészt, ha felidézzük a szerző jogi fogalmakkal és intézményekkel kapcsolatos, s általunk is helyeselt korhűségre vonatkozó álláspontját, aligha kereshető a 16. században a „közjogi viszony”, „közjogi kapcsolat” kifejezés. Persze, ha mai szóhasználattal élve, a mai fogalomapparátust használva szólunk erről, elfogadható az állítás. De nem feledhetjük, hogy a „közjogi kérdés” a 19. századi Magyarországon egy meghatározott tartalomhoz kötődött, vagyis Magyarország, Ausztria és a dinasztia konkrét alkotmányjogi kapcsolatára vonatkozott. Másrészt meglehetősen anakronisztikusnak vélem a parlamentáris monarchia szerkezeti problémáinak visszavetítését a feudális-rendi monarchia rendi dualizmusának kora újkori modelljébe. Vagyis a kiegyezéssel tárgyalások során definiált (vagy definiálni próbált) „közös ügyek” fogalom keresgélését a rendi központosító királyi hatalom birodalmi koncepciójában. Határozott álláspontom, hogy alapvetően más a történelmi és intézményi környezet. A 16. század birodalma a dinasztiahoz tartozó területekben és népességben határozta meg a birodalom határait, az erre vonatkozó jogosultságot a koronázás, az uralkodó által gyakorolt ügyeket a felségjogok köre határozta meg, a rendek alkotmányos módon az eskü, a hitlevél és a választás-koronázás tényével befolyásolhatták. Utóbb a napi politika és az erőviszony alakulásának tükrében formálódott az uralkodó és az általa gyakorolható jogosítványok

(közös) köre. A polgári államban a közös és közös érdekű ügyek rögzítése alkotmányos garanciaként jelent meg, egy parlamentáris berendezkedés sarokköveinek meghatározásaként. A kettő között húzott ívet – jöllehet magam is a magyar alkotmányos folytonosság hívei közé sorolom magam – nem tartom megalapozottnak. Úgy gondolom, a Pragmatica Sanctióra történő visszahivatkozás is Deák Ferenc zseniális közjogi ötlete volt, amely hidat verhetett a dinasztia és a magyar álláspont között, egyfajta kompromisszumot kínálva mindkét oldalnak. Mert hiszen Szabó Szilárd bizonyítja kissé hátrébb, hogy a Pragmatica Sanctio csak egyfajta elvi alapot kínált a közös ügyek kezelésének kimunkálásához. „Magyar részről a Pragmatica Sanctio az 1790/91. évi X. törvénnyel együtt a magyar alkotmány biztosítója volt, a dinasztia részéről pedig egy olyan alaptörvény, amely biztosította Magyarország kapcsolatát a dinasztia többi országához.”

Egyébként éppen a Pragmatica Sanctio és az 1790/91:10. törvény összevetése enged meg egy olyan megközelítést, amellyel szerző nem élt. Miután a Pragmatica Sanctióban (és az 1723. évi törvényben) rögzített közös védelem, valamint az feloszthatatlan, elválaszthatatlan, kölcsönös és együttes birtoklásra alapított uralkodás és kormányzás valóban alapot adott a kiegyezéssel gondolatnak. Az 1790/91:10. törvény pedig ezt kiegészítve és értelmezve rögzítette, hogy Magyarország nincsen alávetve semmilyen más államnak, nem része semmilyen birodalomnak, hanem szabad és független. Saját alkotmánnyal bíró állam. A két törvényhely összevetése önként kínálja a megoldást, hogy ti. a kiegyezés és a sokat hivatkozott szerződéses megállapodás nem Ausztria és Magyarország, hanem Magyarország és a dinasztia között jött létre, magyar feltételek akceptálásával. A másik oldalon, az osztrák tartományok irányában a monarchia úgy oldotta meg a dolgot, ahogyan akarta (vagy tudta), s ez világos választ ad a két törvény jelentős különbségeire. Mint emlékszünk, a kiegyezési konstrukció a magyar fél javaslata alapján jött létre, úgy a Pragmatica Sanctióra történő hivatkozás és alapozás, miként az Apponyi vezényelte ókonzervatívok indítványából létrejött delegációs rendszer. Az udvarnak a magyarokkal történő megegyezés volt fontos, osztrák oldalon amúgy sem voltak jelentős problémáik.

A szerzőnek a két törvényt összehasonlító elemzése pontos, jogtörténelmi munka, élvezetes leírást ad a konfliktusokról (deklaratív – konstitutív jelleg, védelmi külügy – teljes közös külügy, közös külügy – közös kereskedelemügy), amelyek utóbb komoly közjogi vitákhoz, szakirodalmi argumentációhoz vezettek. Izgalmas a különbségtétel elemzése a közös ügyek Pragmatica Sanctióra történő visszautalása és a rendezetlen közösügyi „kezelés” különbségében. Hiszen 1723-ban nem is gondolhattak arra, hogy az 1867-es polgári parlamentáris monarchia bármiféle technikai alapvetését adják. Miként fordítva is igaz: nevetséges lenne elvárni a 19. század második harmadának vége felé, hogy az iránymutatás lehetséges. Természetes tehát, hogy a

közös ügyek kezelési módját a törvényben és azt követően kellett kidolgozni.

A közjogi vita ismertetése megerősíti az olvasóban azt a gondolatot, hogy a szakirodalmi érvelés lényegében a politikai álláspontokat és a közösügyi alku felemás levezénylésért felelős dinasztia kormányzati problémáit, osztrák oldalon a kérdőjelesen szabályozott szerkezet kialakítására vonatkozó törekvéseket tükrözi vissza. A legmarkánsabb felfogása a magyar félnek volt, hiszen az a közjogilag az 1723. és 1790. évi törvényekkel megalapozott, a Habsburg-dinasztiának elérgkezett, de az uralkodóház jogára alatt a másik féltől lehetőségesséig független alkotmányos állam képét rögzítette. Az udvar álláspontja ennek függvényében alakult: a Pragmatica Sanctióban foglalt lehetőségek kiterjesztésével (a közös ügyek lehetséges kiszélesítésével) operált, a birodalmi szint erősítését, a közjogi irodalomban a Gesamtmonarchie helyének stabilizálását szorgalmazva. Az osztrák pozíció volt a leggyengébb, hiszen egy rájuk oktrojált törvény hatálya alá kerülve, folyamatosan a lehetőségek keresésével voltak elfoglalva, melyek a szakirodalmi vitákban az egységállamtól a magyar álláspont elfogadásán túl a perszónalunióig vezettek.

Ez a hárompólusú szemléletmód véleményem szerint számtalan feszültségre magyarázatot ad, de különösképpen a magyar-osztrák viszony e nélkül nehezen magyarázható problémáira feltétlenül.

Kitűnő a szerzőnek a Jellinek-koncepció német államtanba ágyazott hatásmechanizmusának, a közjogi nézetek ennek hatására történő átalakulására vonatkozó, valamint a zseniális Deák Ferenc pengeéles és logikusan megvezető érveléseinek ismertetése. (reálunió – perszónalunió, államszövetség – szövetségi állam, közös uralkodó – azonos uralkodó, birodalom – független államok). A szakirodalmi nézetek ismertetése során a szerző eljut a konklúzióig: „Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a Monarchia nem volt állam, hanem államszövetség, ha tetszik, külön országok alkotta monarchikus unió.” Nem világos a szövegből, hogy ez a vita végkimenetele, a szerző következtetése, a közjogi irodalom többségi álláspontja vagy a magyar oldal okfejtésének eredménye.

A recenzióknak a fejezettel kapcsolatos formai megjegyzése: a „magyar közjog” nem azonos a „magyar közjogi irodalommal”, aminek eredményeképpen a közjog maga aligha tud bármit is tényekkel igazolni.

Ausztria és Magyarország Bosznia és Hercegovinára vonatkozó terveiről, az osztrák–magyar közjogi keretekbe igazított új tartomány jogállására vonatkozó érvekről, majd a tényleges helyzet elemzéséről szól a második tematikai egység

A fölvezetés Bécs Bosznia-Hercegovinával kapcsolatos hódító terveinek összegzése, még a dolgozatban tárgyalt eseményeket megelőzően. Ebből világosan kiderül, hogy az udvar, illetve a katonai vezetés a 17. század óta célpontnak tekintette Bosznia-Hercegovinát. Lajos badeni őrgróftól Savoyai Jenőig, János főhercegtől Ferenc Józsefíg, Mayerhofertől Radetzkyig

számos politikai és katonai vezető szorgalmazta a terület elfoglalását. Hol biztonsági szempontokkal indokolták, hol, mint Lombardia elvesztése kapcsán, kárpótlás gyanánt, hol pedig a Szerbia és Montenegró lehetséges zsákmányaként, azok megerősödése ellenében. Ami átmenetileg óvatossá tette a dualista állam kormányzatát, az a délszláv elem jelentős megnövekedésének szempontja a birodalmon belül, ami viaskodott a határok melletti délszláv államok lehetséges megerősödésének veszélyével. A balkáni lázadások és háborúk eredményeképpen széthulló török fennhatóság ellensúlyozása gyanánt került egyre több szó a Monarchia aktivitására, amit, mint láttuk az 1878-as berlini konferencia szentesített.

A szerző rendre visszatér az alapkérdéshez, amelyet értekezése kezdetén is többször megfogalmaz: Vajon megszerezte-e a szuverenitást Bosznia és Hercegovina fölött Ausztria–Magyarország, avagy sem. Egészen pontosan az a jogfilozófiai kérdés izgatja, hogy a területek felett gyakorolt tényleges hatalom, amelyhez a szuverenitást birtokló, s annak realizálását átengedő ország hozzájárult, mennyiben tekinthető a szuverenitás átszállásának.

Bosznia-Hercegovina jogállása a Berlini Szerződés után azáltal vált különlegessé, hogy egyfelől a tartomány elfoglalásával, a Monarchia hatalma alá vonásával, a közigazgatás megszervezésével lényegében osztrák és magyar fennhatóság alá került, másfelől azonban a török fél ragaszkodott a szuverenitás fenntartásához. A fejezet briliáns összefoglalása az osztrák és magyar szakirodalom ezzel kapcsolatos vitájának, és kiváló megalapozása a szerző összegzésének. A szuverenitás fogalmi különbözőségeire visszavezethetően eltérő nézőpontok egyik nagy csoportja a tényleges főhatalom gyakorlásának tényét a szuverenitás megszerzésével azonosította, a másik a kongresszus, a résztvevők magatartása, a szövegek elemzése alapján kibontható tartalom ismeretében a szuverenitás fenntarthatóságát és fenntartását képviselte, vagyis a szuverenitás, mint jog és a hatalomgyakorlás, mint tény elválasztását képviselte. A szerző végül meggyőző érvelés után a második nézetcsoporthoz sorol, s határozottan szögezi le, hogy mivel a kor nemzetközi joga szerint a területi felségjog gyakorlásának ténylegessége nem volt feltétele a szuverenitás fennmaradásának, ezért pusztán a terület feletti folyamatos, hosszantartó hatalomgyakorlás nem volt elegendő a szuverenitás megszerzéséhez; a Berlini Szerződés 25. cikkelye alapján a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitás továbbra is az oszmán birodalmat érintette. (Erősen támogatta ezt Andrássy világos elemzése is, amely nem területátengedésként, nem a szultán szuverenitásának megszűnésékként definiálta a megszállást.)

Ezt követően a szerző arról is meggyőzi az olvasót, hogy a korabeli nemzetközi jog szerint az általam eddigi tanulmányaim nyomán gyakran használt okkupáció (uratlan terület megszállása és elfoglalása) kifejezés sem alkalmas a Bosznia-Hercegovina feletti hatalom átvételének meghatározására, s a jövőben a *közigaz-*

gatási cesszió kifejezést alkalmazza (vagyis egy adott terület közigazgatásának és kormányzatának jogát), mely nem foglalja magában a területtel való rendelkezést, azaz a szuverenitás jogcímét.

Ugyanebben a részben elemzi a szerző Ferenc József 1908. október 7-én megjelent legfelsőbb kéziratát, amelyben egyoldalú nyilatkozattal proklamálta szuverenitásának kiterjesztését Bosznia-Hercegovinára. Szabó Szilárdot az foglalkoztatja leginkább, hogy az annexió jogilag érvényesnek tekinthető-e az arra feljogosító, szerződésben részes államok konkrét (megismételt) hozzájárulása nélkül. Itt könnyebb és rövidebb a lépés értékelése, hiszen szinte azonnal tiltakoztak a berlini konferencia résztvevői. Az európai nagyhatalmak barátságatlan lépésnek tartották és tiltakoztak a Monarchia egyoldalú lépése ellen. Ennek okán a diplomáciai szalonképesség és a nemzetközi jogi elismerés miatt a Monarchia diplomáciájának be kellett gyűjtenie a résztvevő nagyhatalmak (egyébként rendben megérkező) hozzájáruló nyilatkozatait, s részben megállapodást kellett tető alá hoznia a török állammal, amely lemondott (vagy legalábbis így is értelmezhető deklarációt tett) a Bosznia-Hercegovinát érintő szuverenitásról. Az 1909 februárjában Törökországgal kötött egyezmény nyomán kérte meg a Monarchia az európai hatalmaktól a beleegyező nyilatkozatokat, amelyek utolsója 1909. április 9-re érkezett be. Ekkor vált az annexió nemzetközi jogilag érvényessé.

A dolgozat legkitűnőbb része a Bosznia-Hercegovina helyzetének rendezésére vonatkozó tervek és tárgyalások összefoglalásával foglalkozó III. rész. Ez a rész a Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetének rendezése kapcsán a Monarchián belül egymásnak feszülő, tradicionálisan, politikailag és emocionálisan meghatározott álláspontok ütközéseivel, illetve egyeztetési kísérleteivel foglalkozik. Annak ellenére, hogy a Bosznia-Hercegovina annektálásával kapcsolatos teendők alapjaiban nem a dualista koncepciókról szóltak, mégis annak anomáliáit hozták napfényre. Nem volt kérdés, hogy az annexió esetén komoly alkotmányos-szerkezeti kérdésekről kellett döntenie, amelyek alapjaiban kérdőjelezték meg a kiegyezési alakulatot. Andrassy egyenesen új kiegyezést szorgalmazott arra az esetre, ha az annexió bekövetkezik. Tisztázni kellett pl. a tartományok közjogi viszonyát ahhoz, hogy nyilatkozni lehessen a bekebelezés mikéntjéről. Az a lehetőség értelemszerűen elesett, hogy akár Ausztria, akár Magyarország kebelezzék be Bosznia-Hercegovinát. A közvetlen birodalomhoz csatolás egy harmadik, szláv többségű egységet hozott volna létre a Monarchián belül, ami komoly veszéllyel járt volna, ismerte Dalmácia és Horvátország trialisztikus törekvéseit. Bosznia-Hercegovina megosztása és egy részének Magyarországhoz, más részének Ausztriához csatolása (mely igaz, hogy történelmi jogokat és célszerűségi szempontokat is figyelembe vett) gyakorlatilag megvalósíthatatlannak tűnt. A vita, amelyet a bekebelezés formájáról folytattak, a dualista konstrukció minden rákfenéjét felszínre hozta, amelyet a szerző a különféle

megoldási javaslatok ismertetésével, összevetésével és értékelésével kitűnően ábrázol. A magyar álláspont nyilvánvalóan a szentkorona jogára hivatkozva a Magyar Királysághoz tervezte csatolni Bosznia-Hercegovinát, amelynek jogcíme az „ősi kötelék” volt. A történelmi jogcímet az osztrák oldal értelemszerűen kevésbé lelkesen fogadta, különös tekintettel arra is, hogy az igazgatási költségek közel 70%-át Ausztria állta. Nyomatékosan hangsúlyozták az osztrák fél képviselői, hogy az osztrák kormány nem engedheti meg Magyarországnak és Ausztria Monarchián belüli erőviszonyainak felborítását Bosznia-Hercegovina annexiójával. Ezért inkább támogatták azt az álláspontot, hogy egyik államhoz se tartozzon az új terület. Érdekessége a vitának, hogy az eredményeképpen megszületett annexiós törvényjavaslatot sem a magyar képviselőház, sem az osztrák Abgeordnetenhaus nem tárgyalta sohasem. Szabó Szilárd szikrázóan világos közjogi érveléssel értelmezi a különféle álláspontokat, és helyezi el abban a közjogi képletben, amelyet a kiegyezés erővonalai határoztak meg, s amely logikusan vezetett egy olyan megoldáshoz, amely nem érintette Bosznia-Hercegovinának a két államhoz való viszonyát, és nem rendezte azt az alkotmányjogi viszonyt, amely Bosznia-Hercegovina, Ausztria és Magyarország között formálódott. Jogosan állapítja meg szerző, hogy miután semmiféle jogszabály nem adott választ ezekre a kérdésekre, a szakirodalomhoz fordulhatunk megoldásért, amit természetesen ugyanúgy uralnak az osztrák és magyar szempontok, valamint a szuverenitást érintő fejtegetések, mint a politikusok, illetve jogszabály-előkészítők polémiáit.

Végül a negyedik, a megvalósítás kérdéseit elemző részben a megszállt tartományok igazgatásának kiépítéséről, az irányítási viszonyok alakulásáról, az alkotmányjogi háttér megteremtéséről értekezik a szerző. Az ide illesztett fejezeteket a szerző a megszállt tartományok igazgatási kérdéseinek szenteli, valamint az igazgatásra vonatkozó normák és tervek bemutatására fordítja figyelmét. Ennek izgalmas kérdése volt az adminisztráció költségeinek kiterhelése, amellyel kapcsolatban mindkét fél elfogadta azt az álláspontot, hogy amennyire lehetséges, azokat a Bosznia-Hercegovina tartomány bevételeihez igazítsák. Nem érdektelen a katonai igazgatás és a polgári irányítás közötti pengéváltás sem, amelyek képviselői mögött egyik oldalon értelemszerűen tábornokok vonultak fel, a másik oldalon leginkább a nemzetközi szalonképességre is erősen koncentráló diplomácia, illetve polgári kormányzat. Mint láttuk, az osztrák és a magyar kiegyezési törvény tartalmában jelentős eltéréseket mutatott, amelyek részlegesen felvillantották esetleges újabb ügyek keletkezését.

III.

A fentiek okán a Szabó Szilárd disszertációjában foglalt eredmények bizonyítottan tekinthetők. A szerző meggyőzően igazolja dolgozatában Bosznia-

Hercegovina megszállásának, majd annexiójának jelentős alkotmányjogi problémát okozó mivoltát, illetve annak kizártságát, hogy közös ügyé lehessen. Ennek okán a kormányok közös megegyezéssel, a közös érdekű ügyek mintájára voltak kénytelenek a problémát kezelni.

Szerkezetileg különösen érdekes a szerzőnek a kutatásait összefoglaló monografikus feldolgozás indításaként beillesztett provokatív kérdéssorra, amelyet az értekezés céljának összefoglalása előtt rögzített. Részben a kérdésekre telepített hipotetikus építkezés, részben az eddigi történelmi eredményekkel szembeni kételyeket valószínűsítő technika megalapozza a szerző felfogásához igazodó olvasói szemléletet. A mindenki által ismert (mert így tanult) történelmi ismeretekkel kapcsolatos szkepszis kitűnően megágyaz az aggályos vizsgálódásoknak.

A célkitűzés, tehát a Bosznia-Hercegovina Berlini Szerződést követő nemzetközi jogi helyzetének, Ausztriához és Magyarországhoz való viszonyának és a dualista szerkezethez való kapcsolatának tisztázását kitűnően megalapozzák a magyar és osztrák levéltárakban, gyűjteményekben folytatott kutatások. Ha valahol, leginkább a helyi viszonyokban tanúskodó boszniai, hercegovinai források és szakirodalom környékén lehetne továbblépést elérni, lehetett volna tovább mélyíteni a kutatás eredményességének esélyeit. Ez azonban nem jelen dolgozat érdemére, inkább a teljesség irányába történő elmozdulásra vonatkozó megjegyzés.

A szerző választott módszertana aligha megkérdőjelezhető. Az Osztrák–Magyar Monarchia képleteibe illesztett vizsgálat, a komparatív elemzési technika, az elsődleges és másodlagos források felkutatása és összevetése, a lehetségesen teljes történelmi irodalom egybegyűjtése és értékelése biztos talapzatra helyezi a megfogalmazott következtetéseket. A magyar és német nyelven elérhető tervezetek, jogszabályok, nemzetközi jogi szerződések és egyéb források, hivatalos jelentések és iratok mellett a döntéshozók naplóinak, leveleinek, feljegyzéseinek és emlékeinek feldolgozása kellő információkkal szolgál a döntéshozatali mechanizmusok hátterének értelmezéséhez.

A feldolgozás hitelességét fokozza szerző azon tétele, amely szerint következetesen ragaszkodik a jogintézmények korhű tartalmának megállapításához és ennek megfelelő értelmezéséhez. Mint írja, „*egy jogintézmény vagy egy jogviszony jelentésének megál-*

lapításakor a vizsgált korszakban érvényes jelentéstartalmat kell alkalmazni.” Ezt az általánosan elfogadott jogtörténet-tudományi princípiumot sokszor, nagy fájaldalmunkra, a joghistória területére bekalandozó szakjogászok és történész kollégák rendre feledik, aminek alkalmanként elborzasztó tudománytalan következtésekben manifesztálódó eredménye szokott lenni. Egy jogtörténet-tudományi dolgozatban azonban alapvető elvárás a korhű terminológia és a fogalomapparátus használata.

Szabó Szilárd Bosznia-Hercegovina megszállása és annexiója történetét hiteles ecsetvonásokkal megfestve, gazdag dokumentációval alátámasztva, bő tudományos szakirodalom felhasználásával tárta elénk. A felhasznált források mennyisége, a szakirodalom bősége kielégítő. Magam részéről annyiban egészíteném ki a felhasznált irodalmat, hogy szemben az online könyvtárak többségével, ahol leginkább az önálló kötetes tételek elérhetőek, érdemes célpont lett volna a dualizmus közjogi stációjára vonatkozó folyóirat-irodalom és a tanulmánykötetek anyagának bővebb felderítése is. Egyébként a munka által is tanúsított szakmai tájékozottság és jártasság, a forráskezelés korrektsége, az abból levont következtetések összefoglalása nem hagy kívánnivalót maga után. Külön kiemelendő a Jelölt korrekt és tárgyilagos véleményalkotása, tudományos távolságtartása.

Megjegyzendő, hogy – ami mostanában egyre kevésbé tapasztalható – a munka élvezhető magyar nyelven íródott. Különösen érdemtelen ez a tulajdonsága a szerzőnek (s művének), ha figyelembe vesszük, hogy végső soron jogfilozófiai, politikai és közjogi elemzésre vállalkozott, amely területek némiképp egymástól eltérő fogalomapparátussal, terminológiával és szóhasználattal dolgoznak.

IV.

Szabó Szilárd disszertációja témaválasztására, kidolgozottságára, összehasonlító módszerére és új eredményeire tekintettel alkalmas a PhD minősítésre. Javaslom a PhD-fokozat odaítélését.

Mezey Barna

* Mezey Barna Szabó Szilárd disszertációjára írt opponensi véleményét az értekezés témavezetője, Stipta István kérésére közöljük.

